

Äventyrsresa till Gammalsvenskby i juli 2003

av Karl-Erik Tysk

Tisdagen den 1 juli

Efter långa förberedelser är det dags för bussresan till Gammalsvenskby som startar från Tage Brolins hem i Främmestad. Tage har lagt ner mycket möda för att få allt att stämma och nu är den efterlängtdade stunden inne. Sammanlagt kommer vi att vara 50 personer i bussen. Undan för undan stiger deltagarna på utefter vägen Essunga - Naum - Tråvad - Falköping C - Jönköping C. Det första missödet - en deltagare som glömt sitt pass - klarar vi lättvindigt av. Föga anar vi att det bara är en lätt krusning på ytan mot vad som komma skall. Därefter är det tid för det första uppehåller vid värdshuset i Vrigstad, innan vi fortsätter mot Karlskrona, där den sista kontingenten ansluter.

Vi stiger ombord på Stena Lines färja mot Gdynia som avgår kl 21 00 och äter en välbehövlig middag. Därefter gäller det att hämta sömnens krafter inför morgondagens betydande etapp, 56 mil, till Lublin.

Onsdagen den 2 juli

När färjan anländer till Gdynia står regnet som spö i backen. Först väntar vi några minuter på den taktäckta landgången. Men bussen kommer inte, så våra passagerare får order om att gå över till vänthallen och passera kontrollen. Till slut masar sig bussen av färjan, men den orkar knappt över landgången. Den är mycket låghalt med kraftig framåtlutning. En av luftkuddarna som tjänar som fjädring har gått sönder. Bussen tar sig dock för egen maskin igenom tullkontrollen, där vi får betala en symbolisk summa i vägskatt. Men när vi väl har hunnit ut ur kontrollområdet måste vi parkera för att invänta assistans. I området finns det en servicefirma som rycker ut och byter kudden mitt i regnet.

Det hela gör emellertid att vi är flera timmar försenade, när vi äntligen kommer i väg. Färden går över Gdańsk, vars utsökta stadsarkitektur vi bara uppfattar en glimt av, och Elbląg söderut. Vi passerar några mil från det berömda Grunwald, där Polen 1410 besegrade Tyska Orden och där ett av stora slagen under första världskriget utkämpades (Tannenberg). Lunchen klarar vi av på en MacDonaldsrestaurang som plötsligt dyker upp längst vägen, när vi ratat andra mindre attraktiva alternativ. Sedan ligger vägen fri till Warszawa och Lublin - tror vi.

Just när vi når staden Płońsk smäller nästa luftkudde och vi är fast. Det gäller att ringa till servicestationen i Warszawa men bilen därifrån dröjer. Vi försöker lösa problemet genom att leta efter någon ledig busskapacitet i Płońsk men det finns ingenting vare sig på det statliga eller privata bussbolaget. Det börjar gny litet bland våra passagerare men det flesta tar det med oväntad ro. Vi funderar på om vi skall köra mot Lublin eller stanna på hotell i Warszawa. Till slut fattar vi emellertid beslut om att ta oss till Lublin, trots att tiden lider. Ytterligare ett antal av bussens luftkuddar är i dåligt skick och kommer aldrig att tillåta oss att ta oss in i Ukraina. Vi försöker hålla modet uppe i bussen genom att berätta den ena roliga historien efter den andra. Många av deltagarna ger villigt sina bidrag.

Sent på kvällen når vi i alla fall fram till Lublin och den väntande middagen för att inte säga sängen på hotell Unia. Unia har utmärkt rumsstandard och maten är det heller inget fel på. Nästa dag skall vi få bussen reparerad på en scaniaverkstad i den närbelägna orten Świdnik. Vi kommer att få åtminstone en förmiddag till förfogande i Lublin.

Torsdagen den 3 juli

På vägen ut till Świdnik tar bussen oss med till koncentrationslägret Majdanek där vi har förmiddagen på oss. Först ser vi på en film om lägret och sedan gör vi en rundvandring.

Till Majdanek deporterades mellan 1941 och 1944 cirka 300 000 människor som tillhörde 50 nationaliteter. Av dem dog 235 000, 45 000 överfördes till andra läger, 20 000 släpptes, 500 flydde och 1 500 befriades. Den största enskilda avrättningen ägde rum den 3 november 1943 då 18 000 judar sköts. I dag finns två imponerade minnesmärken i lägret, ett monument i form av en gigantisk port och ett så kallat mausoleum, som innehåller en urna med aska från mördade fångar. Mausoleets fris bär inskriptionen: Låt vårt öde vara en varning för er.

Lunch äter vi på hotell Unia, som måste hysa oss ännu en natt, eftersom verkstaden inte kunna byta de dåliga luftkuddarna, då det inte finns några registrerade kuddar i hela Polen. Nu är goda råd dyra. Vad skall vi göra? Vänta på att bussägaren i en vansinnesfärd skall ta sig ner till Lublin med nya kuddar från Sverige eller skaffa en ny buss? Hopplösheten firar triumfer och i ledningsgruppen håller

vi alldeles på att tappa modet. Med hjälp av scaniverkstaden lyckas vi till slut mot alla odds få kontakt med en firma som kan hyra ut en buss med två chaufförer. Resan tycks vara räddad.

Medan huvuddelen av gruppen gör en kvällsvandring i Lublins vackra centrum, förhandlar Tage med bussbolaget. Vi kan inte besöka katedralen på grund av en ombyggnad men vi får i stället bevittna en mycket välbesökt mässa i det fria. Kvällen avslutas sedan på en restaurang i staden, där stämningen trots alla missöden är hög.

Vi har alltså fått en oplanerad dag i Lublin och måste därför avskryva den planerade i Kiev.

Fredagen den 4 juli

På morgonen ger vi oss av mot gränsen en dag försenade. Framför oss ligger en lång väg till Kiev. Vi passerar gränsstationen utan några större komplikationer. Det är den smidigaste passagen hittills vid en ukrainsk gräns, tycker jag, även om väntetiden sträcker sig en bit över tre timmar. Personalen passar på att ta lunchpaus, medan vi står på tur. Men vi råkar inte ut för något särskilt byråkratiskt krångel. Resdeltagarna får sin första, inte helt angenäma, erfarenhet av den ukrainska toalettens alltför uppenbara hemligheter. Strax efter gränsen gör vi halt vid en bensinstation för att koka medhavd varmkorv. I sista stund undviker jag efter tillsägelse att tända gasköket mitt uppe på bensincisternen. Det kunde ha gjort resan till ett ännu större äventyr. Under måltiden lockar vi till oss en del av traktens hundar som vädrar fest.

På vägen till Kiev lyckas vi sedan hitta ett alldeles utmärkt ställe att äta middag på ungefär halvvägs mellan Rovno och Novograd-Volinskij. Där klarar man galant att ta emot 52 gäster och bjuder till och med på ukrainsk musik med egna artister. Sedan kör vi genom det ändlösa ukrainska landskapet via Zjtomir mot Kiev. Någon gång hamnar vi rejält fel, eftersom vägskyltningen har en hel del övrigt att önska. Andra gånger får vi helt enkelt fråga om vägen med risk för att vi blir visade fel. Men hur som helst tar vi oss igenom också de besvärligaste samhällen och håller konstant en östlig riktning. Efter ha blivit stoppade och anklagade för att ha varit inblandade i en trafikolycka, når vi slutligen, sista biten ledsagade av en taxi, fram på nattkröken vårt hotell på andra sidan Dnjepr. Hotell Adria är i standardhänseende ingen höjdarkämma men även en obekvämsäng tjänar ibland sitt syfte.

Lördagen den 5 juli

Någon sightseeing i Kiev är inte att tänka på utan vi ger oss efter en ganska frugal frukost på hotellet iväg mot Zmejevka via Kirovograd och Krivoj Rog. Dagens måltid intar vi på en restaurang utanför Kirovograd som jag vid ett annat tillfälle har skaffat mig goda erfarenheter av. Vi sitter ute i det fria, några under ett alltför värmande plasttak andra litet svalare utan något över huvudet. Restaurangen är samtidigt något av en zoologisk trädgård, där både vilda och tama djur bidrar till trivseln. Trots en något långsam servering får vi till slut vår välsmakande mat och kan fortsätta färden.

Farhågorna är stora då vi når fram till industristaden Krivoj Rog. Det är lätt att totalt villa bort sig där. Med hjälp av en liten stadskarta lyckas vi emellertid manövrera alldeles rätt och sparar därigenom en och annan halvtimme. En liten fråga till en gångtrafikanter, bekräftar vårt vägval och ger oss upplysningen att vi bara behöver köra rakt fram och åter rakt fram. När vi når Berislav, där Potemkin en gång reste sina ökända kulisser, och far vidare mot byn har mörkret redan fallit. När vi närmar oss Zmejevka ser vi tvärs över Dnjepr ljusen från Kachovka i fjärran.

Tålga värdfamiljer väntar i den sena natten på sina gäster från Sverige och till slut lyckas vi inkvartera samtliga resenärer. Då är klockan framemot två och Tage som tålmodig försöker fördela gäster på värdar börjar visa tendenser till trötthet. Många kommer nog ändå inte i säng eftersom den ukrainska gästfriheten kräver att en bastant måltid serveras de nyanlända.

Söndagen den 6 juli

På söndag är det gudstjänst i den tyska kyrkan i Schlangendorf klockan tio. Det har regnat en del under natten och jag går till fots i leran från Svenskbyn via Mühlhausendorf. En kvart före utsatt tid når jag fram och möts av beskedet att jag får predika för både den tyske biskopen från Odessa och en delegation från den bayerska kyrkan med tidigare prästen i byn, Kirchenrat Ulrich Zenker. Det är lätt att märka den värme som den omtyckte Ulrich Zenker möter från sina tidigare församlingsbor. Ansamlingen gör att det är cirka 150 personer som deltar i gudstjänsten. Anna Sigalet som just fyllt år fick ett ljus och barnkören sjöng för henne.

Klockan 14 00 går vi över till den gamla svenska kyrkan som nu är ukrainsk-ortodox. Där firar vi en kort mässa. Av de 85 närvarande deltar 75 i kommunionen. Efter mässan håller vi traditionsenligt en andakt på gravgården, med kommemoration över dem som dött sedan vårt förra besök.

Därefter får våra resdeltagare umgås med sina värdfamiljer, sitta en stund på något av byns kaféer, bada i Dnjepr eller bese resterna av det som en gång var byns kolchoz, allt efter eget önskemål. Kontakten med människorna i byn är nog det allra viktigaste under resan. Ingen kan undgå att ta djupa intryck av all den erfarenhet som finns samlad hos dem som upplevt nödår, resan till Sverige 1929, återvändandets besvikelse, Stalins terror, krigets fasor från både rysk och tysk sida, deportation till Tyskland och Polen, fångenskap i Komi och slutligen ett nytt återvändande med repressalier, ofrihet och ibland fängelse och sibirienförvisning. Och mitt i allt detta så relativt litet av kvarvarande bitterhet.

Måndagen den 7 juli

På måndag förmiddag gör vi en rundvandring i Svenskbyn med Gustav Annas som ciceron. Just när vi står utanför kyrkan och ordet har släppts fritt, frågar någon: "Var kommer vatten ifrån som ni vattnar i trädgården med?" Snabbt som blixten svarar Gustav något förvånat på sitt alltid lika lakoniska sätt: "Från kranen!" När gruppen sedan når fram till sjukhuset har jag kommit litet på efterkälken, varför Gustav måste tjänstgöra som tolk. När jag sedan dyker upp kräver han, med glimten i ögat, litet förebrående ersättning för att han har måst göra mitt jobb. Vi bese sjukhemmet och sjukhuset under ledning av Natasja Zablude som än en gång berättar om den dröm hon haft alltsedan hon en gång såg ett serviceboende i Tibro vid ett sverigebesök i mitten på 90-talet.

Några av deltagarna hinner säkert med ett besök hos Emil Norberg, känd och älskad gammalsvenskbyprofil. Emil är nu för det mesta sängliggande, men man anar fortfarande den sprudlande aktivitet som en gång flöt fram från både tunga och händer. Under många år var Emil något av byvetrinär. Långt efter kriget fick han tillbringa 10 år i fängelse och fem år i Sibirien för påstått samarbete med tyskarna.

Emil berättar

Emil Norberg som suttit 15 år i fängelse

Som vanligt är det inte så svårt att locka fram berättelserna, när jag hälsar på hos honom, även om hans krafter nu är betydligt mer nedsatta än vid förra besöket. Så småningom kommer han i gång:

"Jag säger kort åt er, att om jag skulle ha sagt sanningen åt er för tjugo eller trettio år sedan skulle jag ha fått tjugofem år i fängelse. Jag var i Sverige 1990. Då frågade en journalist hur mycket lön eller pension jag fick. Jag fick 60 rubel men jag sade till honom att jag fick 160. Nästa dag kom tidningen och han hade skrivit det jag sade. Jag tog hem tidningen till byn, gick till kontoret och visade vad journalisten hade skrivit för de andra karlarna. De skrattade och frågade hur jag kunde ljuga så. Jag svarade att jag lärt mig. Om jag hade sagt sanningen skulle man inte vilja släppa ut mig nästa gång jag ville åka till Sverige. Vi kan inte säga varför vi lever dåligt. Jag skulle inte säga att vår Kutjma är dålig. Han vill säkert inte göra något dåligt för folket. Men jag menar att det är andra som gör det. Han har fiender. Alla våra kostallar är tomma. Kan du tro något sådant. Vi var åtta barn och hade bra kor och varje morgon kokade mamma grädde och hällde i vattenmelon och barnen åt och var så glada. Och nu håller man inga kor. Kan du förstå det. Som mest var det 900 kor. Och femtusen svin. Jag var herre över svinen. Herrarna från staden skrev själv ut grisar åt sig och kom och tog själva åt sig de grisar de ville ha. Det kom mycket herrar till mig. Nu finns inga där. Och nu lever vi så att vi inte har mat, sådan som människan behöver. Det är hemskt. Och inte lön! Det finns inget arbete.

En sak är bra. Folk vill gå i kyrkan och det är rätt. Jag vill inte prata med den människa som inte tror på Gud. Hon lurar dig och gör allt med dig. En människa som tror, kan du också tro.

Jag skulle vilja sätta upp ett monument i kyrkan och skriva upp namnen på dem tjugo som blev avlivade 1937, min far och det bästa arbetsfolket. De är rehabiliterade nu. Chrusjtjev gjorde det. Folk skulle komma och titta. Så att inte någon mer sådan tid skulle komma.

Såsom vi arbetade, sådana finns inte. Jag gifte mig med Maria och nästa dag när det fortfarande var mörkt gick jag för att arbeta. När jag kom hem på kvällen, var det också mörkt. Så arbetade vi. Tokigt, tokigt, tokigt! Och inte hade vi några pengar.

1930, när jag var åtta år gammal och var i Sverige var kommunisterna tokiga. Det gick en man som hade stor mage. "Ser du den mannen?", sade de: "Vet du vad han har i magen?" "Han har grisen i magen." Om vi tar kniven och ... shik..., så kommer grisarna ut ur magen. Så tokiga var de. När vi åkte tillbaka kom de med oss för att hjälpa oss bygga kolchoz. Men 1933 hade vi ingen säd. Då åkte de alla hem. En av dem kom ofta till oss. Han var tysk. Han sade att han skulle säga åt sina kommunister i Sverige att de skulle gå till havet i ett krypin. Där skulle det bli bra att leva i en kolchoz".

På måndagskvällen bjuder vi till en formidabel fest utanför vårt underbart renoverade hus alldeles vid stranden av Dnjepr med en bedårande utsikt över floden mot Kachovka på andra sidan. Vi har förberett 110 platser som alla fylls till sista stol och en orkester på tre personer som underhållning. Personal från daghemmet har lagat mat och gjort i ordning de yttre arrangemangen. Det är svenskar, ryssar och ukrainare i en salig blandning som tar plats vid borden. Zmejevkas chefsläkare Alexander Zabluda tinar upp allteftersom kvällen lider, trots att han får en betydligt sämre placering än sin hustru Natasja. Hon sitter tillsammans med mig och borgmästaren Ljuba Petrovna på något som skulle ha kallats hedersplats om det hade funnits någon. Stämningen når sin absoluta höjdpunkt och alla tycks vara så helnöjda man orkar vara när vodkans stiger åt huvudet. Några tal hålls men de blir av naturliga skäl inte så många som researrangörerna hade tänkt sig och ukrainsk sed bjuder.

Efter måltiden fortsätter dansen långt inpå natten. Bland de mest suveräna inhemska dansarna märks Maria Norberg och hennes son, den allestädes närvarande Viktor. Enligt egen utsago vaktar sedan Viktor festplatsen och hindrar tjuvar och banditer att lägga beslag på det överblivna, som vi dock inte ser röken av dagen därpå.

Fest på gång

Gustav Annas t.v.

Dansorkestern i full gång

Sven Bjerlestam mitt i bilden

Alexander Kvitka och Ljuba Petrovna konverserar

Middagsbjudning vid floden Dnepr

Tisdagen den 8 juli

På tisdag åker vi mot Kachovka för att besöka marknaden. Det är en sjuvärdeles marknad med orientalisk karaktär som säljer allt från de fredligaste husdjur till välfungerande kulsprutepistoler av märket Kalaschnikov. Det blir en snabbvisit, eftersom vi på gruppens önskemål skall hinna med ett besök på en av traktens vinfabriker. Det hela hotar att ta en ände med förskräckelse, då en av deltagarna förrirrar sig i marknadsvimlet och måste bli rejält eftersökt. Efter några minuters sökande är emellertid den försvunna återfunnen och vi kan anträda färden till den härliga vinkällaren där ekfaten ligger tätt och ger den ljuvliga drycken en lämplig miljö på väg mot fullgod produkt. Efteråt väntar vinprovningens fröjder och gruppen erbjuds dessutom att köpa av företagets varusortiment. Tage tvingar de flesta på reträtt, eftersom tiden enligt honom är ytterst knapp. När alla suttit i bussen en stund kommer så Tage med den egna kassen full av flaskor.

Lagom i tid når vi fram till den svenska ketchupfabriken Chumak och en kycklinglunch i personalmatsalen. Efteråt gör vi en kort rundvandring i en av fabrikslokalerna och åker därefter ut för att se på Scanagris försöksodlingar med Sven Bjerlestam, Scanagris platschef, som ciceron. Sven tillhör de oumbärliga. Han samarbetar med tyska kyrkan i ett tomatodlingsprojekt som ger många säsonsarbeten, han håller kontakten med byn och föremedar mycket hjälp från bland annat Föreningen svenskbyborna och ser till att gästande grupper finner sig till rätt, för att bara nämna något. Därefter gör vi en utfärd längs bevattningskanalerna och beser bland annat en pumpstation.

På kvällen är Tage, Ljuba Petrovna och jag inbjudna till Alexander Kvitka med familj. Knappast någon i byn bjuder så överdådigt som han. Särskilt måste hans pelmeny nämnas, vareniki fyllda med kött, en ukrainsk motsvarighet till vår ravioli. I en paus visar Alexander oss runt i sin grönsaks- och fruktträdgård som inte saknar något av allt det som kan komma till användning under den kommande vintern. Betydelsen av de egna odlingarna går inte att överskatta. Många gånger är det det som gör att människor kan överleva trots små pensioner eller uteblivna löner.

Alexander Kvitka

Ljuba Petrovna

Byprästen Alexander Kvitka i sin trädgård

Onsdagen den 9 juli

På morgonen ger vi oss av mot Kiev. Denna gång tar vi en annan väg till Ukrainas huvudstad. Vi åker över Cherson och Nikolajev och svänger av upp mot Voznesensk och Pervomajsk, där Ukrainas modernaste kärnkraftverk ligger. Det är en väg som vi åkt många gånger, när vi varit på väg till Zmejevka med hjälpsändningar. Vägen är betydligt bättre än den över Krivoj Rog och jag har låtit mig övertalas av de polska chaufförerna som helst vill ha ett snabbare underlag. I närheten av kärnkraftverket finns ett hotell, där vi klarar av vår lunch. Efter ett litet missöde orsakat av magsjuka fortsätter vi vår färd. Vi gör en del pauser på vägen och tittar som vanligt på solrosfält och vilda växter i väggkanten.

På kvällen når vi Kiev och klarar i stort sett utan hjälp att ta oss fram till hotellet. Någon kilometer därifrån skrämmer jag dock nästan livet ur en ukrainsk dam, då jag hoppar ur bussen och tänker fråga om vägen. Hon tror säkert att jag överfaller henne och drar sig hastigt undan med ett genomskärande skrik. Hon återvänder för att lika snabbt dra sig tillbaka. En mindre uppjagad man förklarar sedan lugnt hur vi skall köra.

När vi kommer till hotellet är restaurangen stängd och de flesta väljer nog att sova utan att få något i sig. Vi hinner emellertid avtala med den ryska kvinnan från turistbyrån som möter oss att vi nästa morgon skall få en engelsktalande guide för en liten rundtur i huvudstaden.

Torsdagen den 10 juli

Punktligt möter oss vår kvinnliga guide, Ludmila Anisimova, efter frukosten. Hon talar utmärkt engelska. Och vi gör en liten rundtur i staden. Vi kör över Dnjepr förbi den gräsligt fula, 63 meter höga statyn, föreställande fosterlandets moder, längs Janvarskoe Vosstanija med Grottklostret, Petjerskaja Lavra, på höger hand och vidare förbi flera av huvudstadens officiella byggnader. Där ligger Filharmonin.

Ett längre besök gör vi vid Andreaskyrkan, byggd av den italienske arkitekten Rastrelli. På en kulle mitt emot Andreaskyrkan finns resterna av det äldsta Kiev, Vladimir den heliges stad. Vladimir lät döpa sig 988 och införde kristendomen i dess grekisk-ortodoxa variant som statsreligion i sitt rike. Strax nedanför kulle finns en mängd stånd där många handlar sina souvenirer alltifrån stalintröjor till små ikoner.

Till slut når vi fram till Sofiakatedralen som började byggas av Kievfursten Jaroslav den Vise 1017 och stod färdig 1037. Katedralen var inte bara Kievrikets religiösa utan också dess politiska och kulturella centrum. Där fanns också Jaroslavs bibliotek. Katedralen tillhör i dag världsarvet och är statligt museum, även om någon av de ortodoxa kyrkorna säkert skulle vilja ha den som sin centralhelgedom. I katedralen vilar Jaroslav tillsammans med sin svenska gemål Ingegerd, Olof Skötkonungs dotter.

Katedralen får bli höjdpunkten på besöket i Kiev, innan det är hög tid att ge sig av mot den polska gränsen och Lublin. Nu åker vi samma väg tillbaka som vi några dagar tidigare kom.

Fredagen den 11 juli

På morgon bär det av från Lublin mot Warszawa. Lagom till lunchtid är vi framme. Det blir ett kärt återseende för en av deltagarna som vid Wisla strand träffar en av sina gamla polska bekanta. Någon längre sightseeing blir det inte fråga om, men vi hinner i alla fall med att åka längs Krakowskie Przedmieście, Warszawas paradgata, fram mot kungliga slottet. Sedan får deltagarna på egen hand gå in i Gamla staden för att äta lunch.

Sedan går det på räls och vi hinner fram till båten i tid. Trots tillsägelse tar vid inte med bagaget genom tull- och passkontrollen utan låter det följa med bussen ombord. Det underlättar väsentligt även om det utlöser viss ilska hos tullpersonalen. Efter vissa förvecklingar lyckas vi få hytter till alla i resällskapet och en bit över midnatt har de flesta ögon slocknat.

Lördagen den 12 juli

Vi anländer till Karlskrona, där en del av deltagarna lämnar oss och bussen fortsätter med många sovande passagerare till Vrigstad, där vi gör ett uppehåll för uppiggande kaffe. Sedan är det bara att undan för undan ta ett ömt farväl av den ene avstigande efter den andre tills att de sista lämnar bussen vid Bäckaskog i Främmestad.

Av Karl-Erik Tysk